

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MEKTEPKE SHEKEMGI
HÁM MEKTEP BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
PEDAGOGIKALÍQ SHEBERLIK HÁM XALQARALÍQ
BAHALAW ILIMIY-ÁMELIY ORAYÍ

2023
2024

OQÍW JÍLÍNDA
ULÍWMA BILIM BERIW
MEKTEPLERINIŇ 9-KLASS
OQÍWSHÍLARÍ USHÍN

ANA TILI HÁM ÁDEBIYATÍ

PÁNINEN JUWMAQLAWSHÍ ATTESTACIYASÍN ÓTKERIW
BOYÍNSHA METODIKALÍQ USÍNÍS HÁM MATERIALLAR

2023-2024-OQÍW JÍLÍNDÁ ULÍWMA BILIM BERIW MEKTEPLERINIŃ 9-KLASS OQÍWSHÍLARÍ USHÍN JUWMAQLAWSHÍ MÁMLEKETLIK ATTESTACIYA IMTIXANÍN ÓTKERIW BOYÍNSHA QARAQALPAQ TILI HÁM ÁDEBIYATÍ PÁNINEN MATERIALLAR

Dúziwshi: *Xurlixan Abdijabbarova – Nókis PM joqarı kategoriyalı muǵallımı.*

Pikir bildiriwshi:

9-klastı pitkergen oqıwshılar ana tili hám ádebiyatı páninen oqıw baǵdarlaması boyınsha belgili dárejedeǵi kompetenciylarǵa iye boladı.

Oqıwshılardıń alǵan bilim, kónlikpe hám uqıplılıqların anıqlaw ushın 2023–2024-oqıw jılında 9-klaslarda juwmaqlawshı imtixan jazba túrde ótkeriledi.

Hárbir imtixan biletiniń soraw hám tapsırmaları ana tili hám ádebiyatı pání boyınsha mekteptiń 7-8-9-klasları temaların qamtıp aladı. Sonday-aq, usınısta biliwge baylanıslı sorawlar, qollanıwǵa hám pikirlewge baylanıslı tapsırmalar boyınsha bahalaw ólshemleri berilgen.

Oqıwshılardıǵa 30 bilet usınıladı. Hárbir bilette 5 sorawdan (sonnan ana tilinen 3 soraw, ádebiyattan 2 soraw) berilgen. Sonnan biliwge baylanıslı 2 soraw (ana tili-1, ádebiyat – 1), qollanıwǵa baylanıslı 2 soraw (ana tilinen), pikirlewge baylanıslı 1 soraw (ádebiyattan) boladı. Bilet sorawlarına juwap beriw ushın jámi 30 minut waqıt beriledi.

Tapsırmalar boyınsha bahalaw ólshemi

Oqıwshılardıń jazba jumısları ana tili hám ádebiyat pání ushın 100 ballıq sistemada tómendegishe bahalanadı:

- **0 – 29% – “qanaatlandırarsız”;**
- **30–65% – “qanaatlandırarlı”;**
- **66–85% – “jaqsı”;**
- **86–100% – “ayırıqsha”**

Hárbir tapsırma ushın belgilengen baldan joqarı ball qoyıwǵa jol qoyılmaydı.

9-KLASLAR USHÍN JUWMAQLAWSHÍ MÁMLEKETLIK ATTESTACIYA SPECIFIKACIYASÍ

Ana tili hám ádebiyatı	Sanı	Biliw	Qollanıw	Pikirlew	Tolıq juwap
«Alpamıs» dástanınıń kórkemligi hám dástan qaharmanlarına sıpatlama. Almasıq hám onıń túrleri	5	2	2	1	
«Qırq qız» dástanınıń kórkemlik ózgesheligi hám qaharmanlarına sıpatlama. Kómekshi sóz shaqapları	5	2	2	1	
Tariyxıy tolǵawlar haqqında túsinik. Atlıq hám onıń sintaksislik xızmeti	5	2	2	1	
«Bozuǵlan» dástanı. Gáp aǵzaları hám olardıń dúzilisi boyınsha túrleri.	5	2	2	1	
«Máspatsha» dástanı. Sintaksislik baylanıs haqqında túsinik.	5	2	2	1	
Ájiniyaz Qosıbay ulınıń ómiri hám dóretiwshiligi. Sóz dizbekleriniń dúzilisi.	5	2	2	1	
Berdaq Ğargabay ulı. Shayırdıń ómiri hám dóretiwshilik jolı. Gáp haqqında túsinik. Gáp hám onıń tiykarǵı belgileri.	5	2	2	1	
I. Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi. Ayrımlanǵan aǵzalı gápler	5	2	2	1	
T.Qayıpbergenovtıń ómiri hám dóretiwshiligi. Bir bas aǵzalı gápler haqqında túsinik	5	2	2	1	
O. Abdiraxmanovtıń ómiri hám dóretiwshiligi. Qaratpa hám kiris aǵzalı gápler. Qospa gáptiń túrleri.	5	2	2	1	

TAPSIRMA BOYINSHA BAHALAW ÓLSHEMI

№	Iyeleniwi tiyis bolǵan kónlikpeler	B	Tapsırma túri	Bahalaw ólshemi
1	Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵanlıǵın, janrı hám ideyasın anıqlay alıwı;	B	Jazba	<ul style="list-style-type: none"> • Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵanlıǵın, janrı hám ideyasın tolıq, turmıslıq mısallar menen salıstırıp, ayırıqsha jetkerip bere alsa - 16-18 ball; • Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵanlıǵın, janrı hám ideyasın azı-kem túsindirip bere alsa – 13-15 ball; • Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵanlıǵın, janrı hám ideyasın azı-kem túsindirip bere alsa – 8-11 ball; • Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵanlıǵın, ideyası haqqında ayırım maǵlıwmatlar bere alsa – 1-7 ball; • Oqıwshı joqarıdaǵı heshbir talapqa juwap bermese – 0 ball.
2	Tekst tiykarında berilgen grammatikalıq tapsırmalardı qaǵıyda boyınsha orınlay alıwı.	B	Jazba	<ul style="list-style-type: none"> • Tekst tiykarında berilgen grammatikalıq tapsırmalardı qaǵıyda boyınsha tolıq orınlay alsa – 16-18 ball; • Tekst tiykarında berilgen grammatikalıq tapsırmalardı qaǵıyda boyınsha azı-kem orınlay alsa – 13-15 ball; • Tekst tiykarında berilgen grammatikalıq tapsırmalardı qaǵıyda boyınsha qanaatlanarlı orınlay alsa – 8-11 ball; • Tekst tiykarında berilgen grammatikalıq tapsırmalardı qaǵıyda boyınsha minimal dárejede orınlay alsa – 1-7 ball; • Oqıwshı joqarıdaǵı heshbir talapqa juwap bermese – 0 ball.
3,4	Berilgen tapsırmaǵa óz kózqarasınan kelip shıǵıp, turmıslıq mısallar menen tiykarlap juwap bere alıwı	Q	Jazba	<ul style="list-style-type: none"> • Berilgen tapsırmaǵa óz kózqarasınan kelip shıǵıp, turmıslıq mısallar menen tiykarlap juwap bere alsa – 18-21 ball; • Berilgen tapsırmaǵa óz kózqarasınan kelip shıǵıp, turmıslıq mısallar menen azı-kem juwap bere alsa – 14-17 ball; • Berilgen tapsırmaǵa qanaatlanarlı juwap bere alsa – 9-13 ball; • Berilgen tapsırmaǵa ayırım túsindirmeler menen minimal dárejede juwap bere alsa – 1-8 ball;

				<ul style="list-style-type: none"> • Oqıwshı joqarıdağı heshbir talapqa juwap bermese – 0 ball.
5	Berilgen tapsırmağa dóretiwshilik qatnasta tereń pikir júritip, búgingi kún menen baylanıstırıp mısallar keltire alıwı.	P	Jazba	<ul style="list-style-type: none"> • Berilgen tapsırmağa ayrıqsha dóretiwshilik qatnasta tereń pikir júritip, búgingi kún menen baylanıstırıp mısallar keltire alsa – 19-22 ball; • Berilgen tapsırmağa azı-kem dóretiwshilik qatnasta tereń pikir júritip, búgingi kún menen baylanıstırıp mısallar keltire alsa – 15-18 ball; • Berilgen tapsırmağa qanaatlanarlı dárejede dóretiwshilik qatnasta tereń pikir júritip, búgingi kún menen baylanıstırıp mısallar keltire alsa – 10-14 ball; • Berilgen tapsırmağa minimal dárejede mısallar keltirip bera alsa – 1-9 ball; • Oqıwshı joqarıdağı heshbir talapqa juwap bermese – 0 ball.

ULÍWMA BILIM BERIW MEKTEPLERI USHÍN JUWMAQLAWSHÍ MÁMLEKETLIK ATTESTACIYA BAZASÍ

9-KLASS

I VARIANT

... Sol waqıtta Barshın ástelik penen shıgıp, kóz jiberip qarasa, Qarajannın astındaǵı Bayshubarǵa kózi tústi. Bayshubar Barshın ketkende enesiniń izinde qısır emgen tay edi. At bolar dep nashardıń sonnan támesi bar edi. Bayshubar jetilip, at bolǵan eken, meniń qalmaqqa ketken ǵalawımdı esitip, keynimnen atlanıp shıqqan eken. Qarajan dárbentti awlap atır dep esitiwim bar edi. «Batır ańqaw, er gódek», – degen sóz bar, kezewli oqqa gez kelgen eken. Yarım biyájel ólgen eken, atı qulǵa olja bolǵan eken, baxtıma heshqashan ketpesteý qara tigilgen eken. Barshınnıń gúllán kewlinde bul qıyal payda boldı. Qarajannın astındaǵı shubardıń moynınan qushaqlap, sol waqıtta attan jalǵızdıń dáregin sorap turǵan qusaydı. (100 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Berilgen tekst qaysı shıǵarmadan alınǵan? Shıǵarma janrı hám ideyasın anıqlań. Úzindide qaysı epizod súwretlenedi?
2. **(Biliw)** Tekstten almasıqlardı tabıń hám olardıń mánisi boyınsha túrlerin anıqlań.
3. **(Qollanıw)** Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń mánilerin tabıń.

1. qısır	
2. dárbent	
3. ǵalawıt	
4. kezewli	
5. dárek	

4. **(Qollanıw)** Berilgen gápke morfologiyalıq tallaw jasań.

«Batır ańqaw, er gódek», – degen sóz bar, kezewli oqqa gez kelgen eken.

5. **(Pikirlew)** Tekstte Qarajan qanday maqsette Barshınnıń aldına kelgen edi? Ne sebep Barshın jaman oyǵa bardı?

II VARIANT

Allayar da er edi, El shetine jaw kelse, Esaplı erdiń biri edi. Qozǵalǵan soń dushpanı, Qáhárine minedi. Aybatlanıp qalmaqtıń, Jetip keldi qasına, Sol waqları Surtaysha, Shawıp ótti tusınan... Qáleyseń dep qaysısın Allayardan soradı. Taymay juwap beredi, Atısqannan shabısqandı Júdá maqul kóredi.	Allayar menen Surtaysha, Keynine shegindi, Aradan az waq ótkende, Wádeli jerge jetkende, Bolajaq istı tezletti, Tap júrektiń tusı dep, Óler jeriń usı dep, Birin-biri gózledi. Sol waqları Allayar, Ómirden gúder úzedi. Allayardıń bir nárese, Julının ábden úzedi. Sadaǵın tuwrı tutalmay, Qaltıraydı qolları.
---	---

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Berilgen tekst qaysı shıǵarmadan alınǵan? Shıǵarma janrı hám ideyasın anıqlań. Úzindide qaysı epizod súwretlenedi?
2. **(Biliw)** Tekstten kómekshi sózlerdi tabıń. Olardıń mánisi boyınsha túrlerine ajratıń.
3. **(Qollanıw)** Tekstten alınǵan tómendegi sózlerdiń sinonimlerin tabıń.

1. qáhár	
2. keyin	
3. wádeli	
4. gúder úziw	
5. qaltıraw	

4. **(Qollanıw)** Tekstten kelip shıǵıp, kómekshi sózlerdiń hárbirine 1 gápten misal jazıń.
5. **(Pikirlew)** Ne ushın Allayar bay qartaysa da Surtayshaǵa qarsı gúreske shıǵadı? Allayardıń altı ulınıń háreketlerine baha beriń. Pikirińizdi turmıstan misallar menen dálilleń.

III VARIANT

... Bul haqqında eń dáslepki ilimiy pikir júrgizgen alım Nájim Dávqaraev bolıp, ol jıraw dóretpesin tariyxıy dáwirlerge sáykes úyrenip, onıń XIV ásirde jasaǵan belgili sóz sheberi ekenligin anıqladı. Bul jıraw Toqtamıs xannıń aqılǵóy adamlarınıń biri bolıp, ómiri Sarayshıq, Astraxan, Jańakent hám Úrgenish átirapında ótedi. Qıpshaq qáwimleri arasınan shıqqan sózge sheshen, danışpan adamlardıń biri bolǵan. Sóziniń ótkirligi jaǵınan xanlar arasında bolǵan ayırım qarama-qarsılıqlardı da ádil túrde sheship bere alǵan adam. Onıń atı qaraqalpaq, qazaq, noǵay, tatar hám bashqurt xalıqları tariyxında da ushıraydı. Jırawdıń tolǵawlarınıń negizi xanǵa qaratılǵanı menen, olardıń kemshiligini de anıq sezedi. Olardan qorqıp bul kemshiliklerdi de jasırıp otırmaydı. (98 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Berilgen tekstte qaysı sóz sheberi haqqında ayılǵan? Ol haqqında qanday maǵlıwmatlarǵa iyesiz? Qaysı shıǵarmaların bilesiz?
2. **(Biliw)** Tekstten atlıqlardı tabıń hám olardıń mánisi boyınsha túrlerin anıqlań.
3. **(Qollanıw)** Teksttegi tómendegi sózlerdiń omonimlerine hár birine 2 mısaldan jazıń.

1. ótkir	
2. ádil	
3. at	
4. dóretpe	
5. jaq	

4. **(Qollanıw)** Berilgen gápke sintaksislik tallaw jasań.

Sóziniń ótkirligi jaǵınan xanlar arasında bolǵan ayırım qarama-qarsılıqlardı da ádil túrde sheship bere alǵan adam.

1. Dúzilisi boyınsha qanday gáp? 2. Qaysı gáp aǵzaları qatnasqan? Astın sızıń.

5. **(Pikirlew)** Jıraw dóretiwshiligi hám jeke tulǵası arqalı biz onnan qanday órnek ala alamız? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

IV VARIANT

... — Ha, balam, sen ol jedelińdi qoy, — deydi baba, — sen jas jigitseń, men seksen bes jasar ġarrıman, seniń dálilge toqtay qoyatuǵın túriń joq qoy, meniń seniń menen ayqasıwǵa halım kelmeydi, aytqan sózim ótpeydi, oylap turman seniń menen is pitpeydi. Bul jerde tórelesiwge tóre joq, arız aytatuǵın xan joq, júginisetuǵın qazı joq, sen jas jigit, men ġarrı sóz tıńlaǵanday er joq. Sol kúnshıǵarda kóringen Qapsıǵaylı Qarataw degen taw bar. Sol tawǵa barayıq, sol tawdıń kúnbatar astında tasları bar adır-adır, haq-haqtan biler qádir, aq tikenniń arasında túye yańlı kók tas jatır, tutqası da tayın, haq-nahaqtan berer payın, tutpaǵa hám sonday qıyın, haq-nahaqtıń ádil sheshedi jayın. Sol tasqa barayıq, haq kewil menen sol tasqa júgineyik, tastıń bergen tóreligi sol bolsın, tastı kótereyik, tas kótergen taydı alsın, tastı kótere almaǵan taydan qurı qalsın. Qáne, haq bolsań soǵan turasań ba? — dedi baba. (135 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Berilgen tekst qaysı shıǵarmadan alınǵan? Shıǵarma janrı hám ideyasın anıqlań. Úzinde qaysı epizod súwretlenedi?
2. **(Biliw)** Tekstten qospa gáptiń qaysı túrleri berilgenligin anıqlań hám olardıń mánisi boyınsha túrlerin tabıń.
3. **(Qollanıw)** Teksttegi tómendegi sózlerdiń omonimlerine hár birine 2 mısaldan jazıń.

1. ót	
2. jas	
3. oy	
4. tas	
5. tay	

4. **(Qollanıw)** Berilgen gáplerdi gáp aǵzalarına tallań.

Bul jerde tórelesiwge tóre joq, arız aytatuǵın xan joq, júginisetuǵın qazı joq, sen jas jigit, men ġarrı sóz tıńlaǵanday er joq. Sol kúnshıǵarda kóringen Qapsıǵaylı Qarataw degen taw bar.

5. **(Pikirlew)** Ğarrınıń maqseti ne edi? Ne ushin batırǵa jala jabadı? Bul syujetti turmıs penen qalay baylanıstırıwǵa boladı? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

V VARIANT

... **Qarashashtıń boyına** hámile **pitti. Quwanışlı kúnler** jetti. Jerik asınıń waqtı jetti. Qarashash dúnyada taǵam qapılǵanday, **jolbarıstıń júregine** jeridi... Sıyındı naǵız pirine, jetkerdi baydı jerine, **jerik astı tawıp bermek parız** eken erine. Taptı baba **úlken dawdı**, oylap kórseń tilsiz jawdı. Endi baba belin buwdı, basına kúnler tuwdı... Jolbarıs baydan utıldı. Belli ájelge tutıldı. Bay ólimnen qutıldı. Áste barıp ańladı, qulaǵın salıp tınladı, jolbarıstan sezik tappadı. Tósine pıshaqtı saldı, kelistirip qaq jardı. Jolbarıstıń júregin suwırıp aldı. **Hasıl pillege orap**, bay qoynına saldı. Alǵanın Qarashashtıń qolına tapsırdı. Berdi quday ıǵbal baxtı, tum-tusına tumar taqtı, oshaqqa otın jaqtı, júrekke isti qaqtı, shoqqa bastı, oyaq buyaǵın daǵlap, qızara bórtip, **ólgeyliden qumarttı**, qanı menen julıp tarttı. Jerik asına toyıp terlep-tepship maqset-muradına jetti. (117 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Berilgen tekst qaysı shıǵarmadan alınǵan? Shıǵarma janrı hám ideyasın anıqlań. Úzinde qaysı epizod súwretlenedi?
2. **(Biliw)** Teksttegi astı sızılǵan sóz dizbekleriniń qalay baylanısqanın tabıń.
3. **(Qollanıw)** Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń mánilerin tabıń.

1. jerik as	
2. tumar	
3. is	
4. qumarttı	

4. **(Qollanıw)** Berilgen gápti sóz dizbeklerine ajratıń hám olardıń qaysı usılda baylanısqanın tabıń.

Tósine pıshaqtı saldı, kelistirip qaq jardı. Jolbarıstıń júregin suwırıp aldı.

5. **(Pikirlaw)** Tekstte baba ne ushın bunday qıyın sınaqlarǵa qayıl boladı? Onıń maqseti ne edi? Qıyınshılıqlardıń ómirimizge qanday paydası bar? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

VI VARIANT

... **Awıl mediresesi** dógeresinde sawat ashıw onı qanaatlandıra almadı. Ol bunnan da **tereńirek bilim** jolin ańsar edi. Sol waqıttaǵı **Xiywa hám Buxaraniń medireselerinde** tiykarınan qaraqalpaqlardıń **jergilikli bayları** hám **din iyeleriniń balaların** ǵana oqıtatuǵın edi. Biraq shayırdıń talantlılıǵı, shayırlıǵı kem-kemnen awıl adamları arqalı da tarala baslaydı. Xiywa medireselerinde **oqıwǵa tilek bildirgen** ol eń aqırında sol waqıttaǵı ašhamaylılardıń belgili ulamalar menen qazılarınan bolǵan Toǵuz qazı menen Molla Qorazlardan **járdem soraydı**. Usınday kórsetilgen járdemler menen ol Xiywanıń Shergazı mediresesine oqıwǵa kiredi. Sońınan Qutlımurat inaq mediresesinde tálim aladı. Shayır bul haqqında óziniń «Megzer» degen qosıǵında:

*Tushsa yada otan kunlar,
Aǵzımdın shıqqan ushqınlar,
Xorezmde yurgan kunlar,
Zawqı tamashaǵa megzer, — dep jazadı.*

Ol turmıstıń qattı qıyınshılıqların shekti. Ómirdegi bolıp atırǵan keskin qarama-qarsılıqlardı óz kózi menen kórip, júregi menen sezip bardı. Onıń tek ilimge bolǵan ıqlası ǵana medireseni aqırına shekem oqıp pitkeriwine múmkinshilik tuwǵızdı. Mediresede din sabaqları menen bir qatarda Nawayı, Hafız, Saadiy, Fizuliy shıǵarmaları da oqıtılatuǵın edi. (151 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Tekstte qaysı shayıır haqqında maǵlıwmat berilgen? Ol haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz? Qaysı shıǵarmaları menen tanıssız?
2. **(Biliw)** Teksttegi astı sızılǵan sóz dizbekleriniń mánilik qatnasların tabıń.
3. **(Qollanıw)** Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń mánilerin tabıń.

1. sawat ashıw	
2. ańsar edi	
3. inaq	
4. medrese	

4. **(Qollanıw)** Berilgen gápti sóz dizbeklerine ajıratıń hám olardıń bas hám baǵındırıwshı aǵzaların tabıń.

Onıń tek ilimge bolǵan iqlası ǵana medireseni aqırına shekem oqıp pitkeriwine múmkinshilik tuwǵızdı.

5. (Pikirlew) Shayırdıń Qazaq dalalarına saparı onıń dóretiwshiligine hám ómirine qanshelli tásir etti dep oylaysız? Bul tulǵanıń ómirinen ózińizge qanday úlgi alasız? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

VII VARIANT

Bul qosıqlarında miynet súyiwshilikke, tirishilik ushın hadal miynet etiwge shaqıradı. Sonlıqtan da, «Miynetsiz dúnya izleme, jandı otqa saladursań», yamasa «Talap islep tap dúnyanı, sútten aqdur bilsen anı» dep aqıl-násiyat etedi. Qosıqtıń mazmunı tereń didaktikalıq úlgide jazılıp, shayır atalıq násiyatın aytadı. Onda xalıqtan qol úzbewge, ǵárip-qáser, jetimlerdi sıylawǵa, adamlardı húrmet etiwge shaqıradı. Shuǵıl sóz, ótirik-ósek, menmenlik, sıqmarlıq sıyaqlı jaman minezlerden awlaq bolıwdı násiyatlaydı. Shayırdıń ádeplilik, tálim-tárbiya, minez-qulıq máselelerine kózqarasları xalıqtıń neshe zamanlardan berli qollanıp kiyatırǵan eń jaqsı pazıyletlerine, eń jaqsı úrp-ádet, dástúrlerine hám ádep-ikramlılıq qádelerine tiykarlanǵan. Shayır shıǵarmalarında bastan ayaq jaslardı xalıqqa xızmet etiwge, miynet súyiwshilikke, hadallıqqa, ata-ana, jası úlkenlerdi húrmet etiwge, kishipeyillikke, qaharmanlıq, mártlikke, batırılıqqa shaqıradı. Jalqawlıq, aqılsızlıq hám nadanlıq sıyaqlı jaman ádetlerden awlaq bolıwdı násiyat etip aytadı. Siz bul pikirge qosılasız ba? (118 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. (Biliw) Tekstte qaysı shayır haqqında hám onıń qaysı dóretpesi haqqında maǵlıwmat berilgen? Ol haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz? Qaysı shıǵarmaları menen tanıssız?

2. (Biliw) Tekstte ǵáptıń mazmunına qaray qaysı túrleri berilgenligin anıqlań. Mısallar keltiriń.

3. (Qollanıw) Teksttegi tómendegi sózlerdiń antonimlerin jazıń.

1. miynet súyiwshilik	
2. hadal	
3. ǵárip-qáser	
4. menmenlik	
5. sıqmarlıq	

4. (Qollanıw) Berilgen ǵáplerdiń dúzilisine qaray túrlerin tabıń. Bas aǵzalarınıń astın sızıń.

Qosıqtıń mazmunı tereń didaktikalıq úlgide jazılıp, shayır atalıq násiyatın aytadı. Onda xalıqtan qol úzbewge, ǵárip-qáser, jetimlerdi sıylawǵa, adamlardı húrmet etiwge shaqıradı.

5. (Pikirlew) Shayırdıń tariyxıy shıǵarmalarınan qanday sabaq alıwǵa boladı? Siz onıń dóretiwshiliginen ózińizge qanday úlgi alasız? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

VIII VARIANT

Ol tariyxıy bes qalanıń birinde, Shımbay elatında, Azat awılında dúnyaǵa kelgen. Shayırdıń «Tuwısqanlıq» qosıǵınıń ideya-tematikasında da qanı, janı, tili hám dini bir-birine jaqın bolıp qoymastan, tariyxı menen mádeniyatı hám úrp-ádet, dástúrleri de jaqın bolǵan xalıqlardıń tuwısqanlıq qatnasları joqarı ulıǵlanıp jırlanadı. Al, onıń tariyxıy shıǵarması – «Tumaris» poemasında áyyemgi massagetlerdiń ullı patshası Tumaris haqqında sóz etiledi. Onıń mártlikke tolı ómirin ashıwda xalıq arasında júrgen ańız-ápsanalar menen birge áyyemgi grek tariyxshısı Gerodottıń «Tariyx» kitabında jazılǵan tariyxıy ápsanalıq materiallardan shayır sheberlik penen paydalanadı. Poemanıń juwmaǵında Tumaris massagetler aldında bergen antın orınlap, óz jawı Qayqısıraw menen bolǵan sawashta jeńiske erisedi hám onı óltirip, tirisinde qanǵa toymaǵan kózlerin qan tolı meske saladı hám óz urısına juwmaq jasaydı. Biz, keleshek, áwlad, bul ullı tulǵanıń biybaha gáziynesin úyreniw arqalı ótmishimiz hám qaraqalpaq tiliniń bay sózlik qorı menen tanısıp baramız. (102 sóz)

TAPSÍRMALAR:

1. **(Biliw)** Tekstte qaysı shayır haqqında maǵlıwmat berilgen? Ol haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz? Qaysı shıǵarmaları menen tanıssız?
2. **(Biliw)** Tekstten ayırılǵan aǵzalı gáplerdi tabıń.
3. **(Qollanıw)** Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń sinonimlerin tabıń.

1. mártlik	
2. jaw	
3. gáziyne	
4. sawash	
5. dúnyaǵa keliw	

4. **(Qollanıw)** Berilgen tekst mazmunınan kelip shıǵıp, ayırılǵan aǵzalı gáptiń hárbirine 1 mısaldan jazıń.
5. **(Pikirlew)** Shayırdıń ullıǵı nede dep oylaysız? Bul tulǵanıń dóretiwshiliginen ózińizge qanday úlgi alasız? Pikińizdi mısallar menen dálilleń.

IX VARIANT

Avtordıń «O dúnyadaǵı atama xatlar» shıǵarması xalqımız basına dónip turǵan ekologiyalıq apatshılıqtıń aldın alıw hám onnan qutılıw ideyasına arnaladı. Usınday dúnyalıq mashqalalardı súwretlewde jazıwshı o dúnyadaǵı atasına, yaǵnıy, káramatlı babalarına bılayınsha múrájat etedi hám olar menen ruwxıy sáwbetlesedi: «Keshir, ata, seniń menen eń bolmasa xat arqalı tillespesem, hár qıylı oylardan basım jarılıp ketiwi sózsiz. Ózimniń hám xalqımnıń basına túsken ekologiya apatınan basımnıń ishi ot hávirli dártlerge tolıp turıptı. Erke aqlıǵım, ruwxımdı tınısh qoy. Tirilerdiń máselesin tiriler sheshedi ǵoy dersen, bálkim. Tirilerge talay-talay aytım. Hátte, pútkil álemge esitiletuǵın biyik minberlerden de aytım. Házir barlıq tiriler tek tiriler sıpatında qıymıldap, óz ara shawqımlasqanı bolmasa, bári gereń! Sen oǵırı mehirlı insan ediń. Bálkim, birinshi aqlıǵıńnıń zarın esitip o dúnyadaǵı adamlardı oyatarsań».

Kitaptaǵı hárbir epizodtan, dialog hám monologlardan el qayǵısına qabırǵası qayısıp hásiret shekken adamlardıń qaytalanbas obrazları menen ruwxıy kelbetin kóz aldımızǵa janlı elesletemiz. (140 sóz)

TAPSÍRMALAR:

- 1. (Biliw)** Tekstte qaysı sóz sheberi hám qaysı shıǵarması haqqında maǵlıwmat berilgen? Ol haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz? Qaysı shıǵarmaları menen tanıssız?
- 2. (Biliw)** Tekstten bir bas aǵzalǵı gáplerdi tabıń. Olardı qurılısına qaray túrlerine ajratıń.
- 3. (Qollanıw)** Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń sinonimlerin tabıń.

1. apatshılıq	
2. káramat	
3. múrájat etiw	
4. tillesiw	
5. hásiret shegiw	

- 4. (Qollanıw)** Berilgen tekst mazmunınan kelip shıǵıp, feyil bir bas aǵzalǵı gáplerdiń hárbir túrine 1 mısaldan jazıń.
- 5. (Pikirlew)** Shıǵarma avtorınıń ullıǵı nede dep oylaysız? Bul tulǵanıń ómirinen ózińizge qanday úlgi alasız? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.

X VARIANT

Aymaqta Qaraqum, Qızılqum hám Ústirt keńislikleri azlıq etkendey, ótken ásirdeń sekseninshi jılları Aralqum sahrası payda boldı. Yaq, bul sahra aspannan túsip yaki basqa jerden kóship kelgen joq, onıń payda bolıwına tábiyat qırsıqlıǵınıń da baylanısı joq, biz bul sahranı **óz qolımız benen jarattıq**. Qaraqum menen Qızılqumnıń **qan tamırları** bolǵan Ámiwdarya menen Sırdaryanıń joqarǵı aǵıslarına hár qıylı toǵanaqlar qurıp, «sahranı baǵı-bostanǵa, álemdi gúlistanǵa aylandıramız, bizler tábiyattan ústembiz, artqa sheginiw joq!» degen uranlar astında, **tın jerlerdi** ózlestirdik, ózlestire berdik. Nátiyjede, tábiyattıń **móldir inamı** bolǵan Aral teńiziniń ózi bizden shegindi, qashtı.

Ádette, teńiz **kemeleri** uzaq saparlarǵa jónep **keter aldında** teńiz jaǵasında quwanışlı keypiyat penen **oramallar bilǵanadı**. Bul saparı bolsa kemeler júzip baratırǵan jerinde qalıp qoyıp, teńizdiń ózi jaǵalıq penen xoshlaspastan «álwidaǵ» ayttı...

Lekin, Aral boyı jaǵalawlarında tómendegi qosıq qatarları búgingi künge shekem jańlamaqta.

Aydınlar, aydınlar, shalqar aydınlar,
Bizden sáwer yarǵa sálem aytıńlar,
Tolqınlar, yarımdı alıp qaytıńlar,
Yar kórinbes alıslarǵa qarasam. (149 sóz)

TAPSÍRMALAR:

- 1. (Biliw)** Tekst qaysı shıǵarmadan alınǵan? Onıń ideyası hám janrın tabıń. Avtor haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz? Qaysı shıǵarmaları menen tanıssız?
- 2. (Biliw)** Tekstten kiris aǵzalı hám qaratpa aǵzalı gáplerdi tabıń. Olardıń mánisine qaray túrlerine ajratıń.
- 3. (Qollanıw)** Teksttegi astı sızılǵan sózler qaysı kórkemlew quralları xızmetinde qollanılǵan?
- 4. (Qollanıw)** Tekstten qospa gáplerdi tawıp, dúzilisi boyınsha túrlerine ajratıń.
- 5. (Pikirlew)** Shıǵarma avtorınıń sheberligi nede dep oylaysız? Ekologiyalıq apatshılıq insan salamatlıǵına qanshelli tásir etpekte dep oylaysız? Pikirińizdi mısallar menen dálilleń.